

VÁLASZTÁS ÉS VÉRSÉG

(BABITS NEMZETTUDATÁNAK NÉHÁNY VONÁSÁRÓL)

Egyik kiváló írónk a harmincas években esszét írt ezzel a címmel: A Nyugat elődei. Ez az esszé azóta méltán lett klasszikussá. A klasszikussá válás azonban többnyire a kérdések elkövesedésével jár együtt.

Akiket Németh László annak idején bemutatott, ilyen vagy amolyan vonatkozásban csakugyan közvetlen ősei voltak a Nyugatnak. De vajon kizárólagosan ők voltak-e az elődök, – s ha nem, ők voltak-e a legfontosabb elődök. Ignotus már A Hét idején is sokkal sűrűbben hivatkozott Szalayra, Széchenyire, Keményre vagy akár Arany Lászlóra, mint Reviczkyre, Komjáthyra vagy Asbóth Jánosra. S ha Ady száján ott lebegett is folyton Vajda János neve, Móriczén pedig egy időben Tolnai Lajosé, amidőn a maguk szerepét, jelentőségét, méltóságát jelző ősoket kerestek, nem Petőfire, Csokonaira, Eötvösre utaltak-e inkább? S ugyan mit kezdhetett volna Kosztolányi vagy Babits a fantomná fölfujt Zilahy Károly üres, gyermekien naiv és fellengzős értekező prózájával, amelynek kiválóságát – jórészt – némely irodalmi értekezők a harmincas évekből hitették el közönségükkel, mert végletekre hajló szemléletükben, leleplezésre vágyó indulatukban gáncstalan ellenképre volt szükségük a korlátoltság és rosszindulat megtestesítőjévé átgyúrt Gyulaival szemben.

Németh László kérdésfeltevése azonban teljes egészében hasznos és jogosult volt: elsőül valóban a Nyugat közvetlen elődeit kellett keresni. De nem volna-e immár célszerűbb a kérdést általánosabbra fogni, s megvizsgálni egyetemlegesen a Nyugat viszonyát a nagy elődirányzatokhoz és elődkorszakokhoz? S nem volna-e ugyanakkor szükséges közelebről megkülönböztetni állandóan: melyik Nyugat-ra, a Nyugat melyik korszakára, csoportjára gondolunk is voltaképpen?

A következőkben a haldokló, az elhallgattatott Nyugatnak s vezéralakjának, Babitsnak viszonyát óhajtjuk érinteni a századközép nemzeti liberális ideológiájához, s századközép népies nemzeti irányzatához. Érinteni, mert ez a viszony fölötte bonyolult és sokrétű, s átfogni teljes szélességében nincs e pillanatban sem terünk, sem erőnk.

A harmincas évek közepétől Babits, mint tudjuk, mind jobban érzékelt a náciizmussá lett nacionalizmus előretörésének hazai veszélyeit is. S mennél inkább szorult körülötte a gyűrrű, mennél inkább elsötétült előtte a gondolati és politikai látóhatár, annál bizonytalanabbnak, annál ziláltabbnak érezte a maga eszmekincsét, annál inkább félt, hogy a közelgő teherpróbát nehezen állja ki. Egyéniség és nemzeti gondolat, emberi erő és közösségért való felelősség, különbözőségi joga a konkrét gondolatban s egybetartozás a gondolkodás egyetemes kötelezettségében: világnézetének ilyen alapfogalmai, amelyeket a nemzeti gondolat és az európaiság összhangjával vélt egybefogottnak, szemeláttára torzultak végzetesre. "A na-

cionalizmus válságát éljük – mondotta. – Rettenetes és vészekkel terhes válság, amelyet nem ismert még a világtörténet... Egész létünk, minden értékünk kockán van... a sors kényszerít, kezdetlegesen és előlről kínlódni újra végig a problémákat, ahogyan azok Széchenyi előtt fölvetődtek." (Keresztül-kasul az életemen, 148.)

1935-ös Vörösmarty-esszéjében még inkább az első világháború következményeinek visszhangjai uralkodtak, 1936-os Széchenyi-dolgozatában azonban már egyértelműen a közlő veszély dominált. Az a századfordulói műveltség, az a századelői világgép, amelynek kialakításáról oly plasztikusan tanúskodik Babits levelezése Kosztolányival és Juhász Gyulával, eligazító erejét, erkölcsi energiáját tekintve most immár kevésnek bizonyult. Babits szilárdabb, történetibb, egyetemesebb erkölcsiségű, főleg pedig hazaibb érvényű alapokat keresett, s a reformkorhoz és az 50-es évekhez, Széchenyi korszakához meg a századközép nagy nemzedékéhez fordult vissza. Ifjúságuk idején is ő érdeklődött az ősök iránt legmélyebben, de mint Vörösmarty-jában (s számtalan más helyen) maga is hangsúlyozta, érdeklődése akkor elsősorban lélektani, művészi és művelődéstörténeti volt, most viszont világszemléletüket vizsgálta: azt, miként volt erejük megállni és megtalálni a járható utat. A járható út kérdései közül, úgy vélte, első helyre került, a többinek mintegy összefogója lett, miként lehet az ember egész lelkével hűséges nemzetéhez s hűséges az emberiséghez. Úgy érezte: – s joggal – a századvég, a századforduló nem teremtette meg ezt a harmóniát, egyik vagy másik mellett döntött, s úgy igazában mind a kettő ellen döntött. A kérdést azonban Babits nem csupán művelődési, irodalmi, de nem is pusztán politikai kérdésként tette föl, hanem, gondolkodói mélységgel és következetességgel, magát az emberi lényegét illető kérdésként. Az ember nemzeti lényegét csak emberi lényegével együtt, csak emberi lényegéből következően lehet meghatározni. Ady egykori ellenkezője most Adyt idézte, s ha egykor a gondolat hiányában marasztalta el nagy vetélytársát, most készséggel ismerte el Ady pusztá hangzatosságának vélt kérdésének súlyát, sarkalatos jelentőségét: "Mit ér az ember, ha magyar"? S a magyarság és emberiség egybefűződésének ügyében eldöntőnek "' a magyarság és emberiség "' egybetartozásának kérdését tartotta, nem újságíró szólamossággal, hanem a meggyőződéseinek helyesbítésére kész történeti eszmélkedő erkölcsiségével. (Mai magyarok – régi magyarokról, 147.)

Babits a pozitivistá természettudományosság tetőzésének éveiben nőtt fel s szerzte meg alapműveltségét. A pozitivistá természettudományosság tekintélyének tetőzése volt ez a művelt értelmiség körében, de az irodalomban s (– európai viszonylatban:) a filozófiában már javában folyt ellene a támadás, a lázadás. Babits szemléletére, meggyőződésére minden vonatkozásban rányomta bélyegét ifjúkorának e kettős szellemisége. A pozitvizmust jórészt még ma is Hóman-Thienemann-féle történetírás új útjai s a Minerva folyóirat alapján ítéli meg irodalomtörténeti közvéleményünk. Ez a kötet, ezek a szerzők jórészt esszéistának mondott frappírozó tárcaírói modorban és módszerrel, fölényesen, amúgy félkézről vélték elintézhetőnek ezt az irányt. Egy sor művelődéstörténeti, társadalomlélektani, élménytörténeti közhelyet, puffedt mélyértelműséget bocsátottak a pozitvizmus kártekonyságáról az olvasók közé, anélkül, hogy történeti szerepének lényegéről valóban szóltak volna. Így aztán ennek az iránynak sem roppantul széles körű, hosz-

szantartó és dinamikus befolyásával, sem hasznos történeti szerepével, sem pedig valódi veszélyeivel nem vetettünk kellőképp számot mindmáig.

Babits mélyebben látott a Minervásoknál. Ő a szellemtörténetet is kritikának vette alá, míg a Minervások a pozitívizmusnak is csak ama vonásait tették kritika tárgyává, amelyek a szellemtörténettel nem fértek össze. Ama vonásait azonban, amelyek ötvöződtek a szellemtörténettel, folytatódtak a szellemtörténetben, szó nélkül hagyták, elfogadták, s szemléletük alapjává tették, holott ezek voltak éppen a legveszélyesebbek.

Babits fölismerte, hogy a pozitívista természettudományos felfogással áthatott és átalakított romantikus nemzeti eszmekincs végzetes következtetések ingerét, kényszerét hordta méhében itthon is, Európa-szerte is, mindenütt. A nemzeti liberalizmus eszményének s a létharc darwini tételének pragmatikus elvű, racionális következetességű összekapcsolása a nemzetek gyűlölködését, a fajok szembeállítását nemcsak hogy szentesítette, de egyenesen kötelezővé, erkölcsi kötelességgé emelte. Meglátta, hogy a romantika történetfelfogásának nemzeti elve átkerült a pozitívista fejlődési elv tengelyébe is, s ember alkotta erkölcsi elvből változhatatlan természeti elvvé misztifikálódott. S fölismerte a pozitívizmus és a századvégi vitalista irracionálizmus egybekapcsolásának veszélyét is. Az erő elvű egyéniségkultusznak és a kiválasztódás biológiai tanának egymásba forrása a gátlátalan hatalmi téboly előtt nyitotta meg az utat. Ifjúkori levelezésükben a leggyakrabban és legrajongóbban említett név Nietzsché; Kosztolányi azzal vélte Babitsot legtalálóbban jellemezni és leginkább megtisztelni, ha azt modja – "Nietzsche-stílusúak" Babits szellemi mánorai. Most viszont Babits azzal vádolta Nietzschét, hogy ő, a magasrendű szellem behódolásra nevelte korát a barbár diktátorok nyers, vitális erőfölénye előtt. Babits világosan látta, hogy ez a pozitívista-vitalista szemlélet az emberből csupán az ösztönvezette természeti embert vette tudomásul, a respektálta. A természettel adott egyéniséget, amely animálisan bontakoztatja ki veleszületett tulajdonságait s fölragadt szokásait. Az erkölcsi akarattal és tudatossággal megalkotott személyiség, a goethei Persönlichkeit volt az asszonyi hisztériájú egyéniség kultuszával szemben az ő legfőbb ideája. Az a személyiség, amelynek lehetőségét a pozitívizmusnak az életfilozófiába és a szellemtörténetbe átkerült öröksége megsemmisítéssel fenyegette.

Kérdésessé lettek e kettős, pozitívista-vitalista vegyülés által Babits számára a liberalizmus alapfogalmai. Olyan korszakához, olyan képviselőihez kívánt a szabadelvűségnek visszafordulni, ahol s akiknél az eszme eredeti tisztaságában, illetőleg legértékesebb fejlődési fokán volt jelen. Széchenyit vélte e stádium képviselőjének. Úgy látta, Széchenyi minden tekintetben a tudatos erkölcsi választás, a tudatos erkölcsi vállalás embere. A legnagyobb magyar, Babits szerint, tudta, hogy a nemzet sem nem szükségszerű, sem nem kizárólagos értékteremtő közösségi formaalakulata a történelemnek. A história más alakulatokat is hozott létre, melyekben a tevékeny ember, az erkölcsi ember ugyancsak ki tudta bontakoztatni értékeit. "Széchenyi távol volt attól, hogy a nemzeti létet az emberi élet egyetlen méltó formájának tartsa. Ez a modern eretnecség még nem érintette." (uo.) Széchenyi megfontoltan, döntés alapján állt e mellé a formáció mellé.

S ami az adott helyzetben szerinte még fontosabb; Széchenyi ugyan pusztán vérség okán is tartozhatott volna ehhez a nemhez, a magyarsághoz, de őt ebben a kérdésben is a választás vezette. Magyarul sem tudott, történelmét sem ismerte ennek

a nemzetnek, szokásrendjét sem mondhatta magáénak ifjú esztendeiben; lehetett volna, maradhatott volna bécsi arisztokrata, mint ahogy lettek a Duna völgyében osztályosai közül annyian.

Babits, természetesen, elvont erkölcsi ideál-szituációt teremtett hőse számára. A választás ugyan valóban hozzá tartozott Széchenyi legbenső jelleméhez, de választása távolról sem volt oly szabad, mint amilyennek Babits látni szerette volna. De így szerette volna látni, mert nyilván mind a romantika művelődéstörténeti misztikus, mind a pozitívizmus vérségi-animális, mind a szellemtörténet élményi-ösztönös odatartozás-elvét szerette volna az erkölcsi döntés elvével fölcserélni, illetőleg az erkölcsi döntés magaslatára fölemelni.

S mint a nemzethez tartozás elvét, úgy az emberi erő, az egyéniség ideáltípusát is Széchenyiben, Széchenyi eszményített erkölcsiségében rajzolta meg. Nem tűrt a magyarság e legnagyobbja zsarnokságot, de maga sem akart soha zsarnokoskodni. Megvetette az egyén s megvetette a tömeg zsarnokságát; a forradalmárokét éppúgy, mint a despotákét, Ferenc Józsefét éppúgy, mint Kossuth Lajosét. A nemzetet választotta, s nem akart semmi determináltan előre adott formációhoz vagy érdekközösséghez tartozni. Arisztokrata volt, de nem osztályához tartozása alapján, hanem erkölcsi egyénisége révén kiemelkedő.

Babits nemzet-ideálja erkölcsi. A nemzet erkölcsi döntésre érett, erkölcsi döntésre alkalmas egyének összessége. Ennek az erkölcsnek végső alapja az egyén ama jogának tisztelete, hogy kibontakoztathassa, személyiséggé alkothassa meg egyéniségét, s közben ne érje sérelem sem az ő, sem a többiek méltóságát.

Babits támadása élet félreérthetetlenül a fajiság jegyében előretörő nacionalista jobboldal ellen irányozta. Tanulmánya a Szép Szó-nak abban a könyvkiadványában jelent meg, amelynek élén József Attila A Dunánál c. verse állott. (Mai magyarok – régi magyarokról.) Magatartása sokban hasonlított ama csoportéhoz, amelyet ma frankfurti iskola néven szokás összefoglalni. Különösen abban, hogy, mint Adorno, fölismerete ő is, mily veszélyt rejt, ha egy tisztázatlan kiindulás, egy irracionális alaptétel követelményrendszerét racionalizálják, feledve vagy elfödve a kiindulópont irracionalitását. Ám kéznyújtása ellenére a baloldaltól, a radikális és szocialisztikus mozgalmaktól is élesen elhatárolta magát. Az egységes, az osztatlan nemzet századközépi liberális eszménye lebegett előtte, s az osztályok létét, jogát, igazságát elismerni egyenlő volt számára ennek az eszménynek a megtagadásával.

Azt azonban látnia kellett, hogy a Széchenyiben megrajzolt magatartás-eszmény túlságosan is elvont, egyedi és magas. S jól érzékelte, hogy éppen az átlag értelmi-ségi gyakorlati eszét kellett minél gyorsabban fölkészíteni a veszélyre s a védelemre. Egyre hangoztatta a Széchenyi esszé után, hogy ő író, távol minden politizálástól, s közben egyebet sem tett, mint nyíltan és szenvedélyesen politizált. Nemcsak a Tömeg és nemzet c. eszmefuttatásában, nemcsak a Szekfű-féle Mi a magyar? kötetben, hanem minden írásában.

Milyen gyakorlati eszményt adott hát a közértelmiséginek? Babits gondolkodásának erős kötöttsége a 19. sz. közepének nemzeti-nemesi liberalizmusához kevés esetben mutatkozott meg frappánsabban. Az eszmekör, amelyben megformálta a lehetséges, a követhető gyakorlati magatartást, a századközépi nemzetkarakterológiáié volt. S ha az abszolút eszményképnek, Széchenyinek a megrajzolásában Kemény Zsigmond híres esszéje s Arany nagy ódája volt a fő ihletője, forrása és

közvetítője, ezáltal náluk nagyobb mértékben nyomott a latban Gyulai, Riedl és Beöthy szerepe. A nemzetkarakterológiához fordulást ugyan lehet azzal is indokolni, hogy a Szekfű-kötet ezt eleve megkövetelte. Nem az a fő érv ez indok ellen, hogy a kötetben részt vennie szabad elhatározásából fakadt, hanem az, hogy cikke eszméjét előlegesen közzétette a Nyugatban, mégpedig egy oly bevezető fejezettel, amelyet, mint mondta, másfél-két évtizeddel korábban írt. Gondolkodását, problémalátásának történeti folytonosságát és szervességét volt hivatva igazolni ez a bevezető rész, s valóban igazolta is: de egyben említett kötöttségét is. Nemcsak magához az eszméhez, hanem az imént fölhozott közvetítőkhöz is.

Mire van szüksége ebben a kegyetlen korszakban a nemzetnek – ez a kérdés volna végig tanulmányán. Okosságra, a magyarság sajátos történeti okosságára. "Nem átváltozásra, magunkból való kikelésre van szükségünk. Inkább magunkhoz való visszatérésre. Magunkba szállásra" – ez a tanulmány összegző végmondata. A magyar történeti okosság megtestesítője szerinte Deák Ferenc. A magyar népjellem pesszimista, de ebből sem cinizmus, sem kvietizmus nem következik. A kispénz tulajdonsága ez, amely kivárára rendezkedett be. A nil admirari tulajdonsága a magyarnak, de nem szellemi lustaság a velejárója, hanem szellemi fölény, bölcs belátás és humor.

Mind e lelki a joghoz való ragaszkodás erkölcsi tulajdonságában összegződnek. "A magyar – mondja Babits –, nem szankciók lehetőségétől érzi függőnek a jogok érvényességét. A jog érvényes önmagában, már azáltal, hogy jog, és akkor is, ha senki a világon nem ismeri azt el rajtunk kívül... A jogi állandóság védelme jellegzetesen magyar hivatás." (Ny. 1939. I. 362–363.)

Természetjogról, Istentől származó karizmatikus közvetítésű jogról, fejedelmektől adott autokratikus jogról, szerződészerű, demokrata társadalmi jogról van-e szó, – erről, sajnos, fölvilágosítatlanul hagynak a költő fejtegetései. De e hét esztendőjének cikkei nem engednek kétséget: Babits a Széchenyi-esszéhez képest visszalépett. Bármi elvontan is, bármi individuálisan is, de ott demokráciához vezető választás, a társadalmi értelmű erkölcsi döntés kötelezettsége volt jelen, itt, ezekben viszont a jogvédelmi, s bármi ragyogóan állt is ki a zsidóörvények ellen, s bármi ékesen óvott is az "országgyarapítás" árától, nem kétséges: ez a jogvédelem az üldözöttek jogainak védelmével együtt is a magyar társadalom hagyományos szociális rendjének védelmét is jelentette. Az előbbi a költő csak az utóbbival együtt tudta elképzelni.

A joghoz való ragaszkodás jegyében hozhatja meg gyümölcsét a magyar jellem, a magyar okosság másik alapvonása, az okos kompromisszumok képessége – így fonja tovább gondolatát. A gyakorlatban történhetnek időleges hatalmi változások, amelyek ellen harcolni nem mindig lehet és nem mindig érdemes, de a jogtudatot föladni nem szabad. E parancs tudata a magyar jellem platonizmusának tetté válna. "Még mikor más uralkodott is rajta és országán, a magyar, az igazi birtokos öntudatával, képes volt megőrizni fölényét. Ilyenkor sem nélkülözte a nyugalmat, sőt a humort. A passzív rezisztencia igazi magyar életforma. Semmi köze a szláv türelemhez vagy fanatizmushoz. A meggondoltság nem azonos a türelemmel. Ám bár a magyar kétségkívül türelmes nép: ahogy mondják: „az ingét is oda adja”, legalább míg jussát nem érintik. Türelmes, mert nem hajlamos cselekvésre, Még lázadása sem annyira cselekvés, mint ellenállás. De türelme nem a birkák s a szamarak erénye. A magyar türelem fölény, nem alázat."

Első pillanatra mindez Kemény Zsigmond örökségének, Kemény Zsigmond folytatásának látszhat, s az is: de mint mondtuk, ötvöző közvetítéssel, módosítással. Amidőn ennek a sajátos magyar alapértéknek, jogérzetnek forrását igyekezett megjelölni Babits, Taine-hez fordul vissza, mégpedig a Riedl és Beöthy által közvetített és alkalmazott Taine-hez. Riedl jelenlétét Babits nemzetjellemtani gondolkodásában annak, aki bensőségesen ismeri Riedl Arany-könyvét, nem kell bizonyítani. Deáknak, mint a magyar kivárá, humoros, fölényes okosság képviselőjének bemutatása s a passzív alkalmazkodásnak, ill. ellenállásnak, meg a humoros pesszimizmusnak, mint magyar sajátságának a beállítása szinte szószerint idézhető Riedl esszéjéből is. A jogérzetről ugyan szintén szól Riedl is, de ez a jogérzet sokkal erőteljesebben van megfogalmazva Beöthynél. S Beöthytől más nemzetjellemtani mozzanatokat is örökölt. Ő, a katolikus, pontosan úgy fejtegette, mint egykor Beöthy, hogy a protestantizmus azért terjedhetett el hajdan oly sebesen az országban, mert különös erővel felelt meg a magyar nemzeti jellemnek. S ha a volgai lovason, mint kötelező módon mindenki, ironizált ő is, s ha a természeti determinációk ellen Széchenyijében hevesen tiltakozott is, elsődlegesen lényegében mégis az éghajlati, a domborzati, a tájélményi meghatározottságból vezette le a magyar jellem ama sajátságait, melyeket az előbbieken citáltunk tőle. Másodlagosan pedig azokból a történetiekből, amelyeket viszont épp e tájiakból származtatott.

Mindezt nem azért idéztük föl, hogy a közismert Arany-Babits kapcsolatot Kemény-Babits, Riedl-Babits, Beöthy-Babits s Taine-Babits kapcsolattal egészítsük ki. Hanem először azért, hogy lássuk: mint a magyar birtokosság, – úgy a hozzá alkalmazkodó magyar liberális polgári értelmiség sem alakított ki a nemzetre, a nemzeti történelemre nézve a századközépi nemzetjellemtanhoz képest új felfogást. Legfőljebb vegyítette a pozitívizmus és szellemtörténet elemeivel ezt a nemzetjellemtant. Másodszor azért, hogy lássuk: ez a nemzetjellemtan a legliberálisabbban, a legtisztábban gondolkodók kezén sem szabadult meg soha egészen sem a történeti ország vágyálmától, sem a történeti országban való magyar elsőbbség jogérzetétől. Nem vádként kell ezt megállapítanunk, hanem magyarázó tényként. Babits maga írta meg megrendítően, mint hullámozott maga és rétege a 30-as évek végén bekövetkezett határváltozások következtében végletes remények és nyomasztó balsejtelmek között. S közben a régi ország térképéről, annak bevésődött emlékéképről szinte vallásosan áhitatos vallomásokot tett. 1936-ban a nácizmus sokkja új nemzetkép, s ezen belül új értékrend irányába indította el, a következő esztendők zavaros reményei, ideológiai sivársága visszahúzták a nemzetjellemtan gondolkörébe. Babits jelképi alakja annak a nem ellenzéki, de magát a rendszertől elhatároló értelmiségnek, amely rossz közérzettel, szorongó életérzéssel, belső lázadozással ugyan, de beilleszkedett a birtokosság vezette rendbe.

A beilleszkedés rugója a régi ország vágya volt-e lelkiükben, vagy megfordítva: a régi ország vágya csak elfedője, önmaguk előtt is elleplezője volt-e beilleszkedésük tényének? A kettőt egymástól elválasztani nyilván nem lehet: a hangsúlyt azonban minden egyes esetben meg kell határozni. Az utolsó esztendőket Babits esetében, mindenesetre, megrendítő, mint vált e különösen éles elme, e kiválóan erkölcsi gondolkodó eszmélkedése szinte mindig delíriumossá, valahányszor lelkében a régi ország képe fölmerült. Fogarasi emlékezésében például már-már eljutott a 19. századi nemzetjellemtan erkölcsi, történetiszemléleti, politikai revíziójához, midőn a két nép, a román és magyar, megbékélését, testvériesedését azoktól a

kétkezi, paraszti, népi rétegektől várta, akiket még nem érintett meg az uralkodó osztályok gyűlölködő nemzettudata, s akiknek egyenlően nehéz mindkét oldalon a sorsa.

Népiség és humanizmus azonosságának képzeletét kezdte magának kidolgozni 1936–37-ben. "Mi menti meg a nacionalizmus zúrzavarától a világot? – kérdezte s így felelt: Talán, mi, humanisták, akinek mesterségük az értés és megértés? (Ha egyszer igazán összefognánk és csakazértis és csökönyösen és tüntetőleg megértelnők egymást!) Vagy azok odalenn a félhomályban, akik még őrzik, amit mi elvesztettünk, a közös dalokat, a közös meséket, a közös emberséget?" (Keresztülkassul az életemen 44–45.) De aztán elnyeli 1938 táján újra meg újra ezt a hangot, ezt a vágyat a másik őrlődő hang, a másik kínlódó vallomás: "rájövök, hogy nem is tudok pontosan visszaemlékezni a csonkaország formájára, holott milyen tévedhetetlenül látom magam előtt ma is a régi, nagy Magyarországot" (uo. 180.). Így egyszer. Másszor meg így: "az élet egészében egy, a maga történeti egységében, akárcsak egy ország. Amilyen például Magyarország. Hozzátartoznak az elveszett részei is!" (Uo.166.) S így harmadszor, így számtalanszor.

Harmadszor azért látszott érdemesnek mindezt elmondani, mert bizonyították arra, hogy a haldokló Nyugat, amelyet Babits műve, neve és iránya félmjelzett, nagy-szerű antifasiszta megnyilvánulásoknak adott ugyan számtalanszor helyet, – általános ideológiájában azonban – egy-egy útkereső kísérlettel eltekintve – elbizonytalanodott, a fasiszmus konzervatív ellenzöihez közelített. Új nemzeti-közösségi felfogásra lett volna szükség ahhoz, hogy átfogó hatásos támadás, vagy akárcsak átfogó, hatásos védekezés bontakozzék ki benne. Nem csak politikai-ideológiai téren járhatott volna ez jelentős nyereséggel, következménnyel. Maga a Jónás könyve is ezt látszik bizonyítani. Mert a Jónás könyve, s a Széchenyi esszé között az összefüggés kézenfekvő. 1936-ban keletkezett az esszé, 1936–37-ben fogant a költemény. S szinte jelképi az, hogy ez az esszé egy olyan kötetben jelent meg először, amelynek élén egy új nemzetfelfogás nagy manifesztuma, József Attila A Dunánál c. verse állt. Babits ritkán került ily közel liberális-radikális baloldalhoz, mint ekkor. Talán ha a Szép Szó kisugárzása tovább hathatott volna rá, talán ha József Attila... talán ha... Szakítsuk azonban meg föltételezéseink fonalát: számolni a talánnal hasznos módszertani fogásnak bizonyulhat néha, általában azonban terméketlen és veszélyes.